

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

30-ste JAARGANG, NUMMER 3, MAART 1994

DAAD EN GEDACHT E

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

WAT KAN IN RUSLAND DE POSITIE VAN EEN VAKBEWEGING ZIJN ?

Omdat in Rusland de staatskapitalistische produktieverhoudingen van gisteren, hoe langzaam ook, plaats maken voor de privaat-kapitalistische verhoudingen van morgen, kan het niet anders of dit proces heeft ingrijpende gevolgen voor de positie en de functie van de vakbeweging. Het is niet verwonderlijk, dat in de huidige periode van een nog maar nauwelijks begonnen veranderingsproces over taak en positie van de vakbonden bijna permanent een even uitvoerige als levendige discussie wordt gevoerd. Dat gebeurt, maar niet alleen daar uiteraard, op de pagina's van het in de engelse taal vier maal per jaar verschijnende tijdschrift *Russian Labour Review*, waarvan wij de verschijning in het vorige nummer van Daad en Gedachte hebben signaleerd.

Uit artikelen in de eerste twee, in 1993 uitgekomen, afleveringen blijkt, dat er in Rusland thans diverse typen van vakorganisaties naast elkaar bestaan. Vertegenwoordigers daarvan hebben met diverse artikelen niet alleen hun standpunt en opvatting uiteengezet, maar zij hebben ook de russische situatie geschetst. Die is, zoals te begrijpen valt, gezien het volop aan de gang zijnde veranderingsproces, uitermate gekompliceerd. Daar komt nog bij dat de desbetreffende uiteenzettingen voor westerse lezers niet altijd even helder zijn en dat bovendien de namen waarmee de verschillende organisaties zich presenteren de westerse lezer soms gemakkelijk kunnen misleiden. Om slechts een enkel voorbeeld te noemen: de *Federatie van Onafhankelijke Vakbonden van Rusland* is niet zó onafhankelijk als het wel schijnt en de *Confederatie van Vrije Vakbonden van Rusland* die niet nalaat de federatie van 'onafhankelijke' bonden te bekritisieren, lijkt niet zo vrij als zij pretendeert en verschilt wat het wezen van de zaak betreft maar nauwelijks van haar konkurrent.

De gecompliceerdheid van de russische situatie springt in het oog wanneer men leest, dat van alle vroegere organisaties de vakbonden eigenlijk de enige zijn die niet het loodje hebben gelegd maar intact zijn gebleven, doch tegelijkertijd een nieuwe en geheel andere functie hebben. Waarbij dan nog komt dat de woordvoerders ervan in de *Russian Labour Review* meer dan eens

de tot voor kort in Rusland heersende maatschappijverhoudingen met de term *staatskapitalisme* aanduiden.

Wat heel duidelijk is: het hervormingsbeleid van Jeltsin en van de onlangs afgetreden (of weggewerkte?) minister Gaidar wordt door de vakbonden bijzonder kritisch beoordeeld. Maar hun kritiek verschilt van die welke westerse critici laten horen. De vakbonden verwijten de regering niet dat het t e m p o van de hervormingen te langzaam of te snel is, zij hebben geen goed woord over voor het *karakter* ervan. Het beleid van de regering, zo wordt opgemerkt in meer dan één artikel, is volledig in strijd met de belangen van de arbeiders. Een enkele auteur verklaart onomwonden, dat zij die van de hervormingen profiteren bezig zijn een 'nieuwe heersende klasse' te vormen.

Dat is een geluid dat de oude vakbonden onder de vroegere maatschappijverhoudingen nooit hebben laten horen. Maar het zou verkeerd zijn om de russische vakbeweging thans op grond van dergelijke uitlatingen te karakteriseren. Veel meer betekenis moet ons inziens worden gehecht aan die passages waarin de nu geldende p r a k t i j k van de russische vakbeweging, of liever gezegd van haar omvangrijkste en belangrijkste organisaties, wordt beschreven. Voor zover valt na te gaan lijkt die praktijk, of begint die hoe langer hoe meer te lijken, op de praktijk van de vakbeweging in het westen.

In Rusland is een instelling gevormd die de *Tripartiale Commissie* heet, dat wil zeggen een commissie waarvan de leden tot drie verschillende groepen behoren. Die groepen zijn: de regering, de vakbeweging en de ondernemers (hetzij de nieuwe private ondernemers, hetzij de managers van de nog niet geprivatiseerde bedrijven). Het is derhalve een instelling die als twee druppels water lijkt op de S.E.R. (Sociaal Economische Raad) in Nederland. Igor Klotchkov, de voorzitter van de *Russische Federatie van Onafhankelijke Vakbonden*, schrijft over die Tripartiale Commissie:

„Het is voor het eerst in de russische geschiedenis dat een dergelijke commissie gevormd is . . . Het spreekt vanzelf dat échte vakbonden daarin vertegenwoordigd zijn. Het gaat hierbij om een experiment in *sociaal partnerschap* [cursivering van ons D&G]. Drie groepen die opereren op de arbeidsmarkt . . . werken als elkaars gelijken samen en beslissen over de prijs van de arbeidskracht en andere zaken . . . Dit systeem maakt het mogelijk moeilijke kwesties op te lossen zonder dat men toevlucht behoeft te nemen tot een staking of andere ernstige maatregelen [. . .] Wij [de federatie dus namens welke hij spreekt] hopen dat een overlegsysteem . . . een positieve bijdrage zal leveren tot samenwerking van de sociale partners . . . Hopelijk kunnen we spanningen, rampen en stakingen voorkomen” (*Russian Labour Review*, nr. 2, blz. 14 en 15).

Het geluid dat *Alexander Alexeyev*, woordvoerder van de *Confederatie van Vrije Vakbonden in Rusland*, laat horen verschilt hier weinig van. Hij kritiseert weliswaar de z.g. onafhankelijke vakbonden, maar ook hij is - evenals de vakbeweging waar ter wereld ook - voorstander van

„partnerschap in tegenstelling tot een confrontatie tussen kapitaal en arbeid en dat terwille van de produktie en de welvaart van de natie en terwille van de nationale belangen op het terrein van de economie” (*Russian Labour Review*, nr. 2, blz. 22).

Op een andere plaats schrijft *Alexeyev* dat sociaal partnerschap

„de enige weg is die naar vermindering van de inflatie voert en loonstijging teweeg kan brengen . . . Dat kan een eind maken aan zulke wijdverspreide hedendaagse verschijnselen als stakingen . . . Enerzijds zijn wij een vakvereniging die voor de belangen van de loonarbeiders opkomt, maar anderzijds staat daar tegenover dat, zuiver economisch gezien, een loonsverhoging een volstrekt onverantwoordelijke maatregel is . . . In de huidige overgangperiode komen de vakbonden weliswaar voor de belangen van hun leden op, maar zij vervullen tegelijkertijd de rol van schokbreker tijdens het aan de gang zijnde sociale ontwikkelingsproces” (*Russian Labour Review*, nr. 2, blz. 23).

Zoals we hierboven al opmerkten zijn de artikelen in het russische tijdschrift niet altijd even helder. Ze bevatten soms zelfs merkwaardige tegenstrijdigheden. Zo keert bijvoorbeeld *Alexeyev* die in niet mis te verstane bewoordingen voor sociaal partnerschap pleit, zich een bladzijde verder tegen de *Tripartiale Commissie* die door zijn konkurrent *Klotchkov* wordt geprezen. De reden daarvan is, dat - naar hij betoogt - de ondernemers die in die commissie zitten slechts speculanten en makelaars zijn die niet betrokken zijn bij de produktie, zodat een sociaal partnerschap met hén van geen belang is. (Als boven, blz. 24).

Wat van dit alles zij, zowel de uiteenzetting van *Klotchkov*, als die van *Alexeyev* kan o.i. niet anders worden verstaan dan als de duidelijke weerspiegeling in de vakbondswereld van al wat er op sociaal-economisch gebied in Rusland aan de gang is. Aangezien de maatschappelijke veranderingen in Rusland allesbehalve vlot, glad en rechtlijnig verlopen, is het spiegelbeeld daarvan in de vakbondswereld al even troebel.

Sommige woordvoerders beschuldigen de bonden ervan de dingen te bekijken vanuit het gezichtspunt van de regering. Anderen waarschuwen voor een door hen waargenomen tendens tot bureaucrativering. Weer anderen maken zich zorgen over een ten aanzien van de vakbeweging bij de arbeiders heersende onverschilligheid.

Wat de situatie betreft: *Alexander Tarasov* - die in de jaren '70 gearresteerd werd omdat hij een clandestiene oppositiegroep oprichtte en die nu als deskundige verbonden is aan een instituut voor sociaal- en politiek onderzoek - beschuldigt de vakbonden ervan, dat zij nog altijd even trouw de machthebbers dienen als in de tijd vòòr de perestrojka en de glasnost. De rol van *Igor Klotchkov* en de zijnen of anderen in de *Tripartiale Commissie* noemt *Tarasov* beurtelings „beschamend” en „schandelijk”. Als, zegt hij,

„leiders van russische vakbonden hun achterban ervan proberen te overtuigen dat rekening moet worden gehouden met de financiële problemen en andere moeilijkheden van de regering, dan kan dat slechts verraad worden genoemd.” (*Russian Labour Review*, nr. 1, blz. 15).

Even verder op dezelfde pagina verwijt hij de russische vakbondsleiders „gebrek aan ervaring in de klassenstrijd”. In aansluiting daarop beschrijft hij de gang van zaken bij een staking van werkers in de gezondheidszorg, waarmee niets bereikt werd doordat ze op geheel verkeerde manier door de bond zou zijn geleid. Hij verzuimt niet uitvoerig te betogen hoe het dan naar zijn mening wél zou hebben gemoeten. De vakbonden hebben, zo schrijft hij, geen oog voor wat er bij de arbeiders leeft en zij zijn doof en blind voor wat er werkelijk aan de hand is.

Wie het artikel van Tarasov aandachtig leest wordt onwillekeurig herinnerd aan de kritiek die een aantal jaren geleden in Nederland op de bestaande gang van zaken werd uitgebracht door de zogeheten *Maatschappijkritische Vakbeweging*, die tamelijk roemloos van het toneel verdwenen is. De maatschappelijke wetmatigheden wonnen het van de sociale illusies. Dat zij ook in Rusland zullen winnen van verkeerde opvattingen omtrent het wezen van de vakbeweging en haar functie in een kapitalistische maatschappij staat onherroepelijk vast. Wanneer dat zal gebeuren hangt natuurlijk af van de maatschappelijke ontwikkelingen en van hun tempo.

Andrei Isayev, de hoofdredakteur van het door de Moskouse *Federatie van Vakbonden* uitgegeven blad *Solidariteit*, verkondigt in zijn bijdrage de mening, dat voor de vakbeweging in Rusland een nieuwe rol is weggelegd. Hij spreekt van

„de noodzakelijkheid een apparaat te scheppen, dat beter beantwoordt aan datgene wat de huidige maatschappij nodig heeft” (*Russian Labour Review*, nr. 1, blz. 18).

De noodzakelijkheid daarvan zal niemand hem tegenspreken. Over de vraag hoe of zo'n apparaat er dan wel uit moet zien lopen uiteraard de meningen uiteen en zal, zolang het veranderingsproces aan de gang is, hevig worden getwist.

Isayev schrijft, dat in alle vakbondspublikaties gezegd wordt, dat het gaat om „de verdediging van de belangen der arbeiders”. Op de arbeidersmassa heeft dat geen indruk gemaakt, constateert hij. Maar op die woorden volgt geen analyse van de wezenlijke functie van de vakbeweging en van haar daarmee direkt samenhangende praktijk, waaruit de voor ons begrijpelijke apathie van de werkers zou kunnen worden verklaard.

„Naar mijn mening”, zegt *Isayev*,

„dient de ontwikkeling van de arbeidersbeweging in Rusland zich te voltrekken via vernieuwing en herleving van de oude ‘officiële’ vakbonden. Ik ben ervan overtuigd dat de [inmiddels gevormde] alternatieve vakbonden weinig kans hebben en niet in de plaats van de ‘oude’ zullen komen” (*Russian Labour Review*, nr. 1, blz. 21).

Isayev's denkbeelden omtrent deze ‘vernieuwing’ en ‘herleving’ van de oude vakbonden komen er echter neer op, dat er een soort van **a r b e i d e r s d e m o k r a t i e** moet worden gerealiseerd: grote mate van arbeiders (mede)zeggenschap over produktie en distributie, waar geen vakbondsbureaucraat - zeker geen van de ‘oude’ bonden - oren naar zal hebben en waaraan bovendien het bezwaar kleeft dat alles wat hij nodig acht en voorstelt geen werkelijke macht van de arbeiders betekent.

Met het bovenstaande hebben wij gepoogd een indruk te geven van de ontwikkelingen die zich op het gebied van de vakbeweging in Rusland voordoen. Die indruk is een voorlopige en onze weergave van de in het russische blad verschenen artikelen is beknopt. Niettemin menen wij dat daaruit moeilijk een andere konklusie kan worden getrokken dan deze, dat in een samenleving die overeenkomstige trekken begint te vertonen met die in het westen, de vakbeweging, als instituut van die samenleving, onvermijdelijk dat zal doen wat *Klotchkov* als haar normale taak beschouwt, *Tarasov* daarentegen voor „verraad” houdt omdat hij, anders dan wij, de vakbeweging - geheel in strijd met de werkelijkheid - ziet als een organisatie die in feite is opgezet om klassenstrijd te voeren. Wij komen op een en ander terug.

*
* *

OVER SPONTANITEIT EN MASSA-AKTIE

In 1918 schreef Henriëtte Roland Holst in de haar kenmerkende, ietwat overdreven bloemrijke literaire stijl, het volgende in haar brochure over *De strijdmiddelen der sociale revolutie*:

„De bijzondere betekenis der betoging als proletarisch strijdmiddel ligt voornamelijk in het feit, dat zij met één slag de in allerlei groepen en afdelingen gesplitste arbeidersklasse momentaan tot één geheel verenigt, haar samenhang zichtbaar maakt en daardoor zowel aan de arbeidersklasse zelve als aan haar tegenstanders de diepste grondslagen van de macht van het proletariaat: zijn aantal en zijn eenheid duidelijk voor ogen stelt. Mannen en vrouwen, geschoolden en ongeschoolden, werkenden en werklozen, georganiseerden en ongeorganiseerden kunnen aan haar deelnemen, voorbereiding kan zij ontberen; die zich voelden als machteloze verspreide eenlingen of als op zichzelf staande groepen met bijzondere belangen, voelen zich door haar plotseling opgenomen in de gloeiende smeltkroes van het algemene klassegevoel en worden daarin saamgesmolten tot een nieuw machtig lichaam, waar nieuwe bruisende kracht uit stijgt. De betoging herschept de dode wateren der futloze eenlingen in de klotsende woelige zee der aktief-opdringende menigte, die verbaasd en verrukt haar eigen peilloos begeren, haar peilloze kracht en stoutmoedigheid ervaart. Vandaar het grenzeloze zelfvertrouwen, de uittartende durf, de opgetogen dronkenschap waarmee spontane massale betogingen hun deelnemers plegen te vervullen. Het schijnt dan de eenling toe, of aller kracht in zijn eigen hoofd en leden gevaren is.”

Wat in deze passage wordt beschreven is precies datgene wat er gebeurt en hoe het gebeurt, wanneer onder bepaalde omstandigheden een menigte tot een massa wordt. Wat er over de woordkeus van de schrijfster ook mag worden opgemerkt, tegen de inhoud van haar beschrijving kan niets worden ingebracht. Vandaar dat vrijwel hetzelfde te lezen valt in een uitvoerige studie van Manfred Hagen die nog geen twee jaar geleden verscheen over de opstand die in juni 1953 plaats vond in de toenmalige D.D.R. 1).

Tussen de vele geschriften en opstellen die inmiddels over de gebeurtenissen van destijds verschenen zijn, neemt het boek van Hagen een aparte en belangrijke plaats in omdat hij bij het schrijven ervan gebruik heeft kunnen maken van de dossiers van de beruchte Stasi en van vele andere, tot nu toe moeilijk toegankelijke bronnen.

Hagen laat er geen enkele twijfel over bestaan, dat de oostduitse opstand van 1953 een arbeidersopstand is geweest. Nadat, zo zegt hij, de [Oostduitse] geschiedschrijvers het karakter en de betekenis ervan hadden vervalst, werden de gebeurtenissen doodgezwegen. Daartegenover wijst hij nadrukkelijk op het spontane karakter van de gebeurtenissen.

Hagen schrijft, dat alle deelnemers aan de opstand, dit met elkaar gemeen hadden, dat ze door hun eigen optreden volledig werden verrast. Kort hierop volgt dan een nadere uiteenzetting die in nuchterder bewoordingen hetzelfde behelst als het hierboven gebrachte citaat van Roland Holst. Men had te maken, zo leest men daar,

„met een niet van te voren beraamde, ongeorganiseerde spontane betoging.
De samengestroomde menigte [bedoeld is die welke zich van de Stalinallee

1) Manfred Hagen, *DDR Juni '53 - Die erste Volkserhebung im Stalinismus*. Stuttgart 1992.

en van andere punten van Berlijn naar het regeringscentrum bewoog] ontdekte hoezeer zij één van geest en van dezelfde wil vervuld was en dat verleende haar een kracht die leidde tot haar succes . . .”

De plaatsruimte staat niet toe en het is ook niet onze bedoeling om hier uitvoerig op het boek van Manfred Hagen in te gaan. Wat er onder meer belangrijk aan is, dat zijn - we zeiden het reeds - de feiten die hij uit officiele ambtelijke en uiteraard tot voor kort strikt geheime archieven heeft opgediept. Uit dat materiaal blijkt, dat de bolsjewistische machthebbers van de D.D.R. weliswaar omtrent de 17e juni '53 de grofste leugens hebben verkondigd, maar dat zij wel degelijk geweten hebben dat de arbeiders in verzet kwamen en dat zij dat feit als bijzonder dreigend hebben ervaren.

Wat in de hierboven geciteerde passages wordt beschreven heeft, zoals door Hagen ook wordt opgemerkt, betrekking op *spontane* akties en betogingen, bepaald *n i e t* op de allerminst spontane betogingen waartoe partijen, vakbonden of andere organisaties oproepen. Bij deze immers is er geen sprake van dat de deelnemers één van geest zijn en vervuld zijn van dezelfde wil. Zij zijn soms alleen maar opgeroepen om kracht bij te zetten aan een protest of om sympathie te betuigen met een standpunt, dat het standpunt dan wel het protest is van de organisatoren en vooral niet meer!

In andere gevallen hebben dergelijke betogingen geen ander doel dan tot elke prijs te voorkomen dat een menigte tot massa wordt. Het gaat er dan om haar stoom te laten afblazen, om invloed op het verloop van de gebeurtenissen uit te oefenen, om - zoals dat heet - „alles in goede banen te leiden”. Dat bijvoorbeeld was de reden dat Troelstra, niet minder bezorgd dan anderen over de heersende onrust, en evenals zij terdege zich ervan bewust waartoe die onrust zou kunnen leiden, in maart 1918 ervoor pleitte dat de S.D.A.P. zich niet zou verzetten tegen het houden van demonstraties tegen de levensmiddelenpolitiek van de regering. Hij getuigt daar zelf van in zijn gedenkschriften 2).

Overigens is het natuurlijk zo, dat ook demonstraties of betogingen die ten doel hebben het vooral niet verder dan een simpel protest te laten komen, geheel tegen de bedoeling in, uit de hand kunnen lopen en dan van een van boven af georganiseerde tot een *spontane* beweging kunnen worden, met alle hierboven genoemde kenmerken.

Wat voor demonstraties en betogingen geldt, geldt evenzeer voor stakingen. Soms worden ook deze onder druk van de achterban door een vakbond uitgeroepen met de bedoeling de arbeiders stoom te laten afblazen. De vakbondsbureaucratie wenst tot iedere prijs de greep op de tot staking neigende arbeiders te behouden. Zij wenst de staking, eventueel achter de rug van de arbeiders om, zo snel mogelijk te beëindigen. Dat kan ertoe leiden en leidt er meer dan eens toe, dat wat als een officiële staking is begonnen binnen de kortste keren tot een 'wilde' staking wordt, een staking waarbij het om de direkte belangen van de arbeiders gaat en waarbij diensgevolge sprake is van een eensgezindheid die juist in en tijdens de strijd tot stand komt.

Het omgekeerde ziet men ook: een staking die spontaan begint, maar snel door de vakbeweging wordt overgenomen met de bedoeling om ook zo'n geval invloed te kunnen uitoefenen, de zaken in de hand te houden. In hoeverre dat lukt hangt af van dat wat de ervaring met eigen optreden en zelfstandig handelen bij de arbeiders heeft losgemaakt.

*
* *
*

2) Gedenkschriften, deel 4, blz. 75.

WAT OPMERKINGEN OVER DE INHOUD VAN HET KOMMUNISTISCH MANIFEST

In de loop van het vorige jaar hebben wij bij zekere gelegenheid opgemerkt, dat het beroemde, door Marx en Engels geschreven, "Kommunistisch Manifest" van 1848, op de keper beschouwd géén marxistisch geschrift kon worden genoemd. Wij voegden aan die opmerking een paar korte zinnen toe waarmee wij onze bewering probeerden te staven. De inzichten, zo schreven wij, die Marx na gedurig en zorgvuldig onderzoek ontwikkeld heeft, hebben pas tegen het begin van de jaren '60 van de vorige eeuw hun uiteindelijke vorm gekregen. In alle voorafgaande publikaties worden van die vorm afwijkende meningen verkondigd en staat Marx, voor zover het bijvoorbeeld om economische analyses gaat, nog sterk onder de invloed van de 'klassieke burgerlijke economie' 1).

Een in België wonende vriend vestigde er onze aandacht op dat bovenstaande opmerkingen bij sommigen op fel protest zijn gestuit. Voor ons is dat aanleiding om onze zienswijze wat uitvoeriger te onderbouwen en er wat meer argumenten voor aan te voeren. Alvorens dat te doen willen wij er op wijzen, dat wij met ons standpunt volstrekt niet alleen staan. Precies hetzelfde wat wij betoogden is al bijna dertig jaar geleden op knappe wijze uiteengezet in een te Moskou verschenen boek waarvan in 1967 in Oost-Berlijn een duitse vertaling van maar liefst 150 bladzijden uitkwam 2). Wij menen eventuele critici van onze kijk op "Het Manifest" een goede raad te kunnen geven: laten zij niet verzuimen eens het genoemde werk te raadplegen.

Terug naar "Het Kommunistisch Manifest", waarvan de twee auteurs zelf in 1872 bij de verschijning van een nieuwe druk verklaarden dat het een historisch document was dat huns inziens niet meer veranderd diende te worden, ook al was het dan op een aantal punten verouderd en zouden sommige plaatsen eigenlijk anders moeten luiden. Tot de verouderde plaatsen, zo schreven wij vorig jaar, rekenden Marx en Engels zelf hun uitvoerig pleidooi voor het aan de staat brengen der produktiemiddelen. In hun voorwoord bij de herdruk van 1872 merken zij op, dat „de Parijse Kommune het bewijs geleverd heeft dat de arbeidersklasse de bestaande staatsmachine niet eenvoudig in bezit kan nemen en voor haar eigen doelen in beweging kan brengen". Elders is door hen nadrukkelijk vastgesteld, dat het een dwaling is dat de zogenaamde 'nationalisering' een einde zou maken aan kapitalistische produktieverhoudingen. Maar afgezien hiervan, ook op andere delen van het "Manifest" is van marxistisch standpunt, dat wil zeggen van het standpunt van de rijpere Marx, nogal wat af te dingen.

Marx heeft zich al vroeg met economische problemen bezig gehouden, maar zich eerst vanaf juli 1850 zeer intensief daarin verdiept. Wat kenmerkend is voor zijn waarde- en meerwaardetheorie en zijn daarmee samenhangende uiteenzettingen over winst en prijs, dat werd door hem tussen 1850 en 1863 ontwikkeld en de resultaten van zijn desbetreffende studies heeft hij tussen oktober 1857 en mei 1858 neergelegd in een

1) Daad en Gedachte, juni 1993, blz. 10.

2) Witali Solomonowitsch Wygodski, *Die Geschichte einer groszen Entdeckung - ber die Entstehung des Werkes 'Das Kapital' von Karl Marx.*

omvangrijk manuscript dat als een voorstudie van 'Das Kapital' moet worden beschouwd. In 1859 zet hij zich tot het schrijven van "Zur Kritik der politischen Ökonomie" maar hij breekt het werk daaraan af omdat hij nieuwe studies noodzakelijk vindt. Die nieuwe studies leiden ertoe dat hij op later tijdstip puntjes op de i zet, die in vroegere werken ontbreken.

Een eerste voorbeeld. Het tegen Proudhon gerichte "Misère de la Philosophie" schreef Marx in de winter van 1846 op 1847, dat wil zeggen kort voor het "Manifest" tot stand kwam. Voor zover het "Manifest" economische beschouwingen bevat, onderscheiden deze zich niet van die in "Misère de la Philosophie". Wat in dat boek nog ontbreekt is het in "Das Kapital" helder ontwikkelde begrip van de *abstrakte* arbeid, de arbeid zonder meer, die waarde schept (in tegenstelling tot de *konkrete* arbeid, waarnaar moet worden gekeken als men het over de gebruikswaarde heeft).

Het verschil tussen (de latere) Marx en klassieke ekonomen als Smith en Ricardo is niet dat Marx een meerwaardeproductie kent. Ook Smith en Ricardo kenden die. Zij beiden echter zagen „de waar arbeid” een waarde produceren die groter is dan de eigen waarde. Bij de latere Marx is niet de *arbeid* een waar, maar de *arbeidskracht*. Zowel in "Misère de la Philosophie" als in bijvoorbeeld "Loonarbeid en kapitaal" of in "Het Kommunistische Manifest" is Marx nog niet boven Ricardo uitgekomen. In deze werken is dientengevolge de kern van Marx' meerwaardetheorie nog niet te vinden. In "Misère de la Philosophie" wordt bovendien een geldtheorie ontwikkeld die overeenstemt met die van Ricardo.

Er is meer. In "Das Kapital" worden crisisverschijnselen en de accumulatie van het kapitaal in nauw verband met elkaar gebracht en de crisis wordt er gezien als een onvermijdelijk gevolg van de (tendens tot) de dalende winstvoet tengevolge van een uit de accumulatie voortvloeiende andere verhouding tussen de geproduceerde meerwaarde en de grootte van het genvesteerde kapitaal. In het "Manifest" wordt de crisis nog beschouwd als een gevolg van overproductie.

En ook dit is nog niet het enige. Het kan niet worden tegengesproken, dat waar in "Het Kommunistisch Manifest" sprake is van de "Verelendung" van de arbeidersklasse, deze als *absolute* Verelendung gezien wordt, niet als een *relatieve*, gelijk later.

Ontegenzeggelijk heeft Marx door zijn diepgaande studie van Ricardo dingen leren te onderscheiden, die Ricardo zelf niet onderscheidde, of liever gezegd niet onderscheiden kon doordat de burgerlijke economie er geen oog voor had, dat de kapitalistische produktieverhoudingen de verkoop van de *arbeidskracht* bepaalden. Maar dat inzicht heeft Marx zich via intense studie moeten verwerven.

Het is een inzicht in het *wezen* van de kapitalistische samenleving en in de met die samenleving verbonden klassentegenstelling. Begrip voor de daaruit voortspruitende klassenstrijd gaat uiteraard daarmee gepaard. Oog hebben voor de niet onbelangrijke verschillen tussen onder andere "Het Kommunistisch Manifest" en de uiteindelijk door Marx ontwikkelde analyses lijkt ons daarom niet onbelangrijk, of liever gezegd: van groot belang.

*

*

*

WIE IN DE REGERING ZIT MOET DOEN

WAT TAAK VAN DE REGEERDER IS

Onlangs hadden twee redacteuren van het *Rotterdams Dagblad* een gesprek met vice-premier en minister van Financiën Wim Kok. Aan hun desbetreffend verslag, dat op 5 maart j.l. in hun krant verscheen, ontleen wij het volgende:

„Hoewel het economisch slecht gaat met ons land en in sommige bedrijfstakken de werknemers bij duizenden tegelijk op straat worden gezet, dreigen er stakingen. Allereerst in de metaal, een belangrijke bedrijfstak, niet alleen omdat zij tweehonderdduizend werknemers telt maar ook omdat zij meestal de richting bepaalt voor de rest van de cao-onderhandelingen.

De stakingsdreiging is een gevolg van het principiële verzet van de werkgevers tegen het afsluiten van een cao die de aangesloten bedrijven zou verplichten het door de regering geslagen WAO-gat te dichten. De metaalbazen lijken daarmee precies te doen waartoe premier Lubbers hen heeft opgeroepen: 'de rug recht houden', niet buigen voor de eisen van de vakbonden, wat de consequenties daarvan ook mogen zijn.

Wim Kok is daarmee in een uiterst lastig parket geraakt. Als leider van de PvdA en oud-voorzitter van de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV) wordt van hem min of meer verwacht dat hij de kant van de vakbonden kiest. Maar als minister van Financiën en vice-premier zou het logisch zijn als hij collega Lubbers steunt.

Uiterst zorgvuldig zijn woorden kiezend probeert Kok tussen Scylla en Charybdis door te zeilen. Maar uiteindelijk kan hij toch niet voorkomen dat hij de minister-president [. . .] grotendeels gelijk geeft. „De stijging van de werkloosheid is buitengewoon zorgwekkend. Als de loonkosten te hoog oplopen, wordt het alleen maar nog zorgwekkender. Ook ik zeg dus: denk aan de werkgelegenheid, denk aan de loonkosten en houd daar rekening mee in je onderhandelingen over aanvullende WAO-afspraken. Met die oproep van de minister-president ben ik het volstrekt eens.”

In het verslag van het gesprek heet het dan verder dat Kok „het niet eens is met de w i j z e (spatiëring van ons - D&G) waarop de minister-president het risico van arbeidsconflicten heeft benaderd”.

„Kok wil de sociale partners er liever van proberen te overtuigen dat het in niemands belang is als er stakingen uitbreken.”

Blijkens het verslag in het *Rotterdams Dagblad* is het uitvoerige gesprek over nog tal van andere zaken gegaan. Daarom is het ons nu echter niet te doen. Waar het ons hierom gaat is de door de verslaggevers goed beschreven positie van iemand als Kok, die eenmaal togetreden als lid van een kabinet, niet anders kan doen dan wat van een

minister wordt verwacht en wat de taak van een regeerder is. Het behoeft geen verwondering te wekken dat Wim Kok favoriet is bij de Nederlandse topondernemers. Zij noemen hem, zo heeft de pers onthuld, niet een goede minister van de PvdA, maar „een prima VVD-minister”!

Bij een dergelijk getuigschrift is elk commentaar overbodig!

*

* *

EEN GEDEGEN ONDERZOEK NAAR JAPANS MANAGEMENT

Onlangs hebben wij in *Daad en Gedachte* uitvoerig aandacht besteed aan de arbeidsverhoudingen bij de Britse vestiging van het japanse autoconcern Nissan. Dat gebeurde naar aanleiding van een rapport van engelse onderzoekers waarmee de mythen omtrent het japanse management werden doorgeprikt.

Wat er in Groot-Brittannië aan de hand is staat niet op zichzelf. Er zijn niet alleen daar fabrieken waarin de japanse produktiemethoden worden toegepast en de arbeidsverhoudingen op japanse leest zijn geschoeid. Ze zijn ook elders en het zijn bepaald niet altijd japanse fabrieken. Ook niet-japanse ondernemers tonen, en dat in toenemende mate, voor de japanse methoden belangstelling. Ook in Nederland is dat het geval.

Voor de in Amsterdam gevestigde *Stichting Opstand* is dat reden genoeg geweest om in Japan zelf een diepgaand onderzoek naar de japanse bedrijfsvoering in te stellen. Drie medewerkers van deze stichting hebben gedurende de maanden februari 1990, alsmede januari en februari 1992 in Japan gesprekken gevoerd met academici, met managers en - vooral niet te vergeten - een groot aantal arbeiders en arbeidsters uit de automobielen- en staalindustrie. Daarnaast hebben zij zich grondig verdiept in de over deze bedrijfsvoering bestaande literatuur en hun eigen bevindingen uitgewerkt en op schrift gesteld.

Dat alles heeft geresulteerd in een rapport, dat veel omvangrijker is dan het Britse over Nissan en dat minstens zo kritisch is en duidelijk aantoonde op wat voor manier - en bepaald niet sinds relatief korte tijd - de mannelijke en vrouwelijke arbeidskrachten in Japan worden uitgebuit en op geraffineerde wijze onder de duim worden gehouden.

De desbetreffende tekst heet *Toyotisme* omdat de door het Toyota geheten concern toegepaste methoden als exemplarisch voor de japanse bedrijfsvoering gelden. Het ongeveer honderd bladzijden tellende geschrift bevat historische overzichten van de japanse industrialisatie vanaf 1868, een hoofdstuk dat gewijd is aan de japanse arbeidersbeweging tussen 1945 en 1965, een tweede hoofdstuk over de arbeidersbeweging van 1965 tot heden, een hoofdstuk over de japanse auto-industrie, een over het to-

yotisme, alsmede twee hoofdstukken die respektievelijk handelen over de ontwikkeling van de japanse staalindustrie en over de daarin bestaande controle en discipline. Daarop volgt dan nog een nawoord waarin kwesties als 'controle van de arbeid' en 'toyotisme in Nederland' aan de orde komen.

Het rapport bevat uitgebreide bijlage, een indrukwekkende literatuuropgave en diverse foto's. Tot de bijlagen behoort een opgave van alle personen met wie in Japan gesprekken zijn gevoerd. Het rapport kost fl. 10,- en fl. 15,- bij bestelling per post. Uitgever is de Stichting Opstand, Postbus 11127, 1001 GC Amsterdam.

*
* * *

STAALSTAKING JA, STAALSTAKING NEE

Met de staking in de duitse staalindustrie, waarvoor een grote meerderheid van de vakbond *IG Metall* in de deelstaat Nedersaksen zich uitgesproken had, is het precies gegaan als op grond van de met die bond en andere Duitse bonden opgedane ervaringen verwacht kon worden. Op het laatste moment is de staking afgelast omdat de vakbondsleiding, of moet men zeggen het ondernemerdom een kompromis bereikt had. Het wekte onwillekeurig bittere herinneringen aan het kompromis dat de president van de vakbond van de bond van vervoerspersoneel in 1992 achter de rug van haar achterban gesloten heeft.

Hoe de staalarbeiders op het kompromis hebben gereageerd weten we op dit moment niet. Wat we wel weten is, dat er al geruime tijd spanningen in de duitse metaalindustrie bestaan vanaf het moment dat de *IG Metall* een loonsverhoging van 6% eiste en de ondernemers op loonmatiging aandrongen en personeel wilden doen afvloeien. In januari jl. kwam het om die reden tot waarschuwingsstakingen. Bij de cao-onderhandelingen die later volgden ging het ook om de handhaving van het vakantiegeld, dat ondernemers wilden korten. Toen in februari de onderhandelingen vastliepen volgde wederom een waarschuwingsstaking.

In de Bondsdag en in bepaalde televisieprogramma's vormde de situatie in de metaalindustrie onderwerp van gesprek. Tenslotte is het mes toch van tafel gegaan.

*
* * *

WAAR IS LI PENG BANG VOOR?

Op 10 maart j.l. begon in Peking de jaarlijkse bijeenkomst van het Nationale Volkscongres. In zijn openingsrede verklaarde de chinese premier Li Peng, dat de spectaculaire groei van China's economie moet worden afgeremd. Het afgelopen jaar bedroeg die, evenals in het jaar daarvoor, ruim 13 procent. Dit jaar en de komende jaren mag die volgens premier Li niet meer dan acht à negen procent bedragen. Die aanzienlijke beperking is nodig, zo verklaarde hij, om de inflatie, die thans tussen de 25 en 30 procent bedraagt, tot tien procent terug te brengen. Hij noemde haar eveneens noodzakelijk om het hoofd te kunnen bieden aan de problemen die een bedreiging vormen voor China's stabiliteit.

In de dagen die aan de zitting van het Volkscongres vooraf gingen heeft buiten China de nog altijd toenemende onderdrukking van politieke dissidenten allerwege de aandacht getrokken. In vrijwel alle westerse kranten verschenen berichten over de - als een gebaar van goede wil beschouwde - vrijlating van een bekende dissident als Wei Jingsheng en diens hernieuwde arrestatie. Wijst dit erop dat achter de schermen de voor politieke vrijheid ijverende oppositie haar krachten aan het bundelen is en dat zij wint aan betekenis? Zo dit laatste al het geval is, het optreden tegen algemeen bekende opposanten betekent toch niet, dat China's regeerders op korte termijn de politieke stabiliteit van het land in gevaar gebracht zien. Waarover Li Peng als hun woordvoerder zich zorgen maakt is heel iets anders. Niet de politieke stabiliteit had hij op het oog, maar - zonder die speciaal te noemen - de sociale.

Zeer onlangs heeft een der in Peking werkzame westerse dagbladcorrespondenten er zéér terecht op gewezen, dat de oppositionele dissidenten over het algemeen behoren tot China's intellectuele elite en dat de chinese machthebbers niet bang zijn voor de intellectuelen maar voor de arbeiders.

De explosieve groei van de chinese economie in de achter ons liggende jaren heeft geleid tot ingrijpende veranderingen in de sociale samenstelling van de bevolking. Bij vele duizenden tegelijk zijn in meerderheid jonge plattelanders naar de steden en de industriegebieden getrokken als gevolg van een groot surplus aan mankracht in de landbouw. Tewerkgesteld in de vaak voor de export gestichte nieuwe fabrieken, ondergebracht in bij die fabrieken gebouwde slaapzalen, slecht betaald, onderworpen aan volstrekt nieuwe leefregels, zijn zij komen te verkeren in een dergelijke situatie als ooit ook hun westerse klassegenoten hebben gekend.

Tegenover enkele in China geïnteresseerde Zweden, die vorig jaar de chinese fabrieksstad Sai Heung bezochten, verklaarde de chinese arbeider A-Ching: „De arbeiders hier worden behandeld alsof het honden waren” 1). De Zweden vernamen ook het een en ander over stakingen die in Sai Heung uitbraken, maar die stuk voor stuk door de stakers werden verloren. De ondernemers reageerden met ontslagen en van het platteland komende werkzoekenden waren maar al te graag bereid de plaatsen van de ontslagenen in te nemen.

De hervorming van het chinese staatskapitalisme in de richting van de westerse vorm van kapitalisme ging en gaat gepaard met toestanden die in de oude industrielanden - uitzonderingen daargelaten - al lang tot het verleden behoren. Het zijn toestanden die het aanzijn gaven en in China het aanzijn geven aan een plotseling in aantal buitengewoon sterk toegenomen proletariaat, dat in de eerste plaats al door zijn enorme aantal, maar ook door spontane wanhoopsakties, de heersende klasse angst inboezemt.

Van klassenstrijd is er natuurlijk in China niet pas sedert het begin van de hervormingen sprake. Met de toenemende industrialisatie en de daarmee gepaard gaande toenemende getalssterkte van de arbeidersklasse neemt de klassenstrijd toe aan betekenis en intensiteit. Li Peng en andere woordvoerders van de heersende klasse hebben reden om bezorgd te zijn. In zijn toespraak bij de opening van het Nationale Volkscongres ging Li Peng op de arbeidsverhoudingen en leefomstandigheden van de chinese arbeiders met geen woord in. Maar gevaren zijn nog nooit afgewend door over de oorzaken ervan te zwijgen.

1) De ervaringen van de Zweden werden o.a. op 14 september 1993 gepubliceerd in het Deense weekblad *Roede Tråd*.